

Є.В. Бодянський¹, Т.Є. Антоненко²

¹ Професор кафедри штучного інтелекту, ХНУРЕ, м. Харків, Україна,
yevgeniy.bodyanskiy@nure.ua;

² Аспірант, ХНУРЕ, м. Харків, Україна, tymofii.antonenko@nure.ua

ГЛИБОКА НЕО-ФАЗЗИ НЕЙРОННА МЕРЕЖА ТА ЇЇ НАВЧАННЯ

Оптимізація швидкодії навчання глибоких нейронних мереж є надзвичайно актуальним питанням. Сучасні підходи орієнтуються на використання нейронних мереж на основі перцептронів Розенблатта. Але отримувані результати не являються задовільними для індустріальних та наукових потреб в контексті швидкодії навчання нейронних мереж. Також такий підхід натикається на проблеми зникаючого та вибухаючого градієнта. Для вирішення проблеми в статті запропоновано використовувати нео-фаззи нейрон, властивості якого ґрунтуються на F-перетворенні. В статті розглянуто використання нео-фаззи нейрона як основного компонента нейронної мережі. Показана архітектура глибокої нео-фаззи нейронної мережі а також алгоритм зворотнього поширення похибки для цієї архітектури з трикутною функцією приналежності для нео-фаззи нейрона. Приведені основні переваги щодо застосування нео-фаззи нейрона як основного компонента нейронної мережі. В статті описано за рахунок яких властивостей нео-фаззи нейрона вирішуються питання покращення швидкодії та зникаючого чи вибухаючого градієнта. Порівняно запропоновану архітектуру нео-фаззи глибокої нейронної мережі зі стандартними глибокими мережами на основі перцептронів Розенблатта.

НЕО-ФАЗЗИ НЕЙРОН, БАГАТОШАРОВА НЕЙРОННА МЕРЕЖА, F-ПЕРЕТВОРЕННЯ

Е.В. Бодянський, Т.Е. Антоненко. Глубокая нео-фаззи нейронная сеть и ее обучение. Оптимизация быстродействия обучения глубоких нейронных сетей является чрезвычайно актуальным вопросом. Современные подходы ориентируются на использование нейронных сетей на основе перцептрона Розенблатта. Но получаемые результаты не являются удовлетворительными для индустриальных и научных потребностей в контексте быстродействия обучения нейронных сетей. Также такой подход натывается на проблемы исчезающего и взрывающегося градиента. Для решения проблемы в статье предложено использовать нео-фаззи нейрон, свойства которого основаны на F-преобразовании. В статье рассмотрено использование нео-фаззи нейрона как основного компонента нейронной сети. Показана архитектура глубокой нео-фаззи нейронной сети, а также алгоритм обратного распространения ошибки для этой архитектуры с треугольной функцией принадлежности для нео-фаззи нейрона. Приведены основные преимущества по применению нео-фаззи нейрона как основного компонента нейронной сети. В статье описано за счет каких свойств нео-фаззи нейрона решаются вопросы улучшения быстродействия и исчезающего или взрывающегося градиента. Проведено сравнение предложенной архитектуры нео-фаззи глубокой нейронной сети со стандартными глубокими сетями на основе перцептрона Розенблатта.

НЕО-ФАЗЗИ НЕЙРОН, МНОГОСЛОЙНАЯ НЕЙРОННАЯ СЕТЬ, F-ПРЕОБРАЗОВАНИЕ

Ye. Bodyankiy, T. Antonenko. Deep neo-fuzzy neural network and its learning. Optimizing the learning speed of deep neural networks is an extremely important issue. Modern approaches focus on the use of neural networks based on the Rosenblatt perceptron. But the results obtained are not satisfactory for industrial and scientific needs in the context of the speed of learning neural networks. Also, this approach stumbles upon the problems of a vanishing and exploding gradient. To solve the problem, the paper proposed using a neo-fuzzy neuron, whose properties are based on the F-transform. The article discusses the use of neo-fuzzy neuron as the main component of the neural network. The architecture of a deep neo-fuzzy neural network is shown, as well as a backpropagation algorithm for this architecture with a triangular membership function for neo-fuzzy neuron. The main advantages of using neo-fuzzy neuron as the main component of the neural network are given. The article describes the properties of a neo-fuzzy neuron that addresses the issues of improving speed and vanishing or exploding gradient. The proposed neo-fuzzy deep neural network architecture is compared with standard deep networks based on the Rosenblatt perceptron.

NEO-FUZZY NEURON, MULTILAYER NEURAL NETWORK, F-TRANSFORM

Вступ

В цей час штучні нейронні мережі (ШНМ) отримали широке розповсюдження для вирішення задач опрацювання інформації різної природи завдяки своїм універсальним апроксимуючим властивостям що досягаються в процесі їх навчання на основі існуючих даних спостережень. Більш високих результатів можливо досягти за допомогою глибоких нейронних мереж (ГНМ) [1-5], котрі хоча й перевершують за якістю рішення задач традиційні нейронні мережі, але їх навчання пов'язано з низкою суттєвих обчислювальних проблем

та вимагає більших витрат часу. В основі більшості ШНМ лежить, так званий, елементарний перцептрон Розенблатта [6], при цьому як функція активації використовується традиційна сигмоїда або гіперболічний тангенс. Трьохшаровий перцептрон забезпечує високу якість апроксимації достатньо складних функцій, заданих в обмеженій області визначення [8]. Спроби покращити якість отриманого рішення шляхом збільшення кількості прихованих шарів ШНМ натикаються на проблему, пов'язану з, так званим, зникаючим та вибуховим градієнтом [9], поява котрого пов'язана з формою

сигмоїдальних активаційних функцій. У зв'язку з цим ГНМ замість сигмоїдальних функцій зазвичай використовують *linear rectified family*, характерним представником котрого є *rectified linear unit (ReLU)*, який не страждає від проблем, пов'язаних з обчисленням градієнта. Використання таких функцій не викликає проблем, пов'язаних з обчисленням градієнта, а їх похідні-константи дозволяють спростити дельта-правило навчання кожного окремого нейрона. Разом з тим, використання функції *ReLU* не відповідає вимогам апроксимаційних теорем, які лежать в основі ШНМ та, поперед всього, вимогам теореми Цибенко [7]. Таким чином, ГНМ забезпечують кусково-лінійну апроксимацію, висока якість котрої досягається збільшенням числа прихованих шарів мережі. При цьому збільшення кількості шарів зменшує швидкодню процесу навчання та вимагає більших об'ємів даних для навчання.

1. Архітектура глибокої нео-фаззі нейронної мережі

Нейронна мережа, яку ми розглядаємо, має традиційну багат шарову архітектуру прямого поширення, включаючи в загальному випадку s шарів опрацювання інформації.

На вхідний (нульовий) шар подається $x(k) \in R^n$ вектор вхідних сигналів.

$$x(k) = (x_1(k), x_2(k), \dots, x_n(k)),$$

де $k=1, 2, \dots, N$ – номер спостереження в навчальній вибірці або індекс поточного дискретного часу. Вихідним сигналом мережі є вектор

$$\hat{y}(k) = (\hat{y}_1(k), \hat{y}_2(k), \dots, \hat{y}_m(k))^T \in R^m.$$

Далі, для спрощення запису позначень будемо також використовувати вид

$$x(k) \equiv o^{[0]}(k) = (o_1^{[0]}(k), \dots, o_{n_0}^{[0]}(k), \dots, o_{n_0}^{[0]}(k))^T,$$

$$\hat{y}(k) \equiv o^{[s]}(k) = (o_1^{[s]}(k), \dots, o_{n_s}^{[s]}(k), \dots, o_{n_s}^{[s]}(k))^T.$$

Таким чином, вхідним сигналом p -го шару ($p=1, 2, \dots, s$) є вектор

$$o^{[p-1]}(k) = (o_1^{[p-1]}(k), \dots, o_{i_{p-1}}^{[p-1]}(k), \dots, o_{n_{p-1}}^{[p-1]}(k))^T \in R^{n_{p-1}},$$

а вихідним - вектор

$$o^{[p]}(k) = (o_1^{[p]}(k), \dots, o_{i_p}^{[p]}(k), \dots, o_{n_p}^{[p]}(k))^T \in R^{n_p}.$$

При цьому нео-фаззі нейронна мережа містить $\sum_{p=1}^s n_p$ нейронів.

Вузлом цієї архітектури є нео-фаззі нейрон (НФН) [10-12] з n_{p-1} входами та одним виходом $o_i^{[p]}$. На рис. 1 зображено архітектуру i_p -го $NFN_{i_p}^{[p]}$ p -го шару мережі.

Кожен i_p -ий ($i_p = 1, 2, \dots, n_p$) нео-фаззі нейрон p -го ($p = 1, 2, \dots, s$) шару нео-фаззі нейронної мережі містить n_{p-1} нелінійних синапсів $NS_{i_p i_{p-1}}^{[p]}$, кожен з котрих включає h функцій належності $\mu_{i_p i_{p-1} l}^{[p]}$ ($l = 1, 2, \dots, h$) і таку ж кількість синаптичних вагових коефіцієнтів $w_{i_p i_{p-1} l}^{[p]}$, які налаштовуються в процесі навчання. Таким чином, ця архітектура має

$\sum_{p=1}^s n_p n_{p-1}$ нелінійних синапсів та $h \sum_{p=1}^s n_p n_{p-1}$ функцій належності $\mu_{i_p i_{p-1} l}^{[p]}(o_{i_{p-1}}^{[p-1]})$ та таку ж кількість налаштованих синаптичних вагових коефіцієнтів $w_{i_p i_{p-1} l}^{[p]}$.

Вихідний сигнал кожного нелінійного синапсу $NS_{i_p i_{p-1}}^{[p]}$ може бути записаний у вигляді

$$f_{i_p i_{p-1}}^{[p]}(o_{i_{p-1}}^{[p-1]}) = \sum_{l=1}^h w_{i_p i_{p-1} l}^{[p]} \mu_{i_p i_{p-1} l}^{[p]}(o_{i_{p-1}}^{[p-1]}), \quad (1)$$

а вихідний сигнал нео-фаззі нейрону $NFN_{i_p}^{[p]}$ в цілому

$$o_{i_p}^{[p]} = \sum_{i_{p-1}=1}^{n_{p-1}} f_{i_p i_{p-1}}^{[p]}(o_{i_{p-1}}^{[p-1]}) = \sum_{i_{p-1}=1}^{n_{p-1}} \sum_{l=1}^h w_{i_p i_{p-1} l}^{[p]} \mu_{i_p i_{p-1} l}^{[p]}(o_{i_{p-1}}^{[p-1]}). \quad (2)$$

Для вихідного шару мережі сигнал (2) можна також записати у формі

$$\hat{y}_j = o_{i_s}^{[s]} = \sum_{i_{s-1}=1}^{n_{s-1}} f_{i_s i_{s-1}}^{[s]}(o_{i_{s-1}}^{[s-1]}) = \sum_{i_{s-1}=1}^{n_{s-1}} \sum_{l=1}^h w_{i_s i_{s-1} l}^{[s]} \mu_{i_s i_{s-1} l}^{[s]}(o_{i_{s-1}}^{[s-1]}). \quad (3)$$

Далі, вводячи в розгляд синаптичні ваги та функції належності

$$w_{i_p i_{p-1}}^{[p]} = (w_{i_p i_{p-1} 1}^{[p]}, \dots, w_{i_p i_{p-1} l}^{[p]}, \dots, w_{i_p i_{p-1} h}^{[p]})^T,$$

$$\mu_{i_p i_{p-1}}^{[p]}(o_{i_{p-1}}^{[p-1]}) =$$

$$= (\mu_{i_p i_{p-1} 1}^{[p]}(o_{i_{p-1}}^{[p-1]}), \dots, \mu_{i_p i_{p-1} l}^{[p]}(o_{i_{p-1}}^{[p-1]}), \dots, \mu_{i_p i_{p-1} h}^{[p]}(o_{i_{p-1}}^{[p-1]}))^T$$

розмірності $(h \times 1)$, а також

$$w_{i_p}^{[p]} = (w_{i_p 1}^{[p]}, \dots, w_{i_p l}^{[p]}, \dots, w_{i_p n_{p-1}}^{[p]})^T$$

та

$$\mu_{i_p}^{[p]}(o_{i_{p-1}}^{[p-1]}) =$$

$$= (\mu_{i_p 1}^{[p]}(o_{i_{p-1}}^{[p-1]}), \dots, \mu_{i_p l}^{[p]}(o_{i_{p-1}}^{[p-1]}), \dots, \mu_{i_p n_{p-1}}^{[p]}(o_{i_{p-1}}^{[p-1]}))^T$$

розмірності $(n_p h \times 1)$, можна записати

$$f_{i_p i_{p-1}}^{[p]}(o_{i_{p-1}}^{[p-1]}) = w_{i_p}^{[p]T} \mu_{i_p}^{[p]}(o_{i_{p-1}}^{[p-1]}) \text{ замість (1),}$$

$$o_{i_p}^{[p]} = w_{i_p}^{[p]T} \mu_{i_p}^{[p]}(o_{i_{p-1}}^{[p-1]}) \text{ замість (2)}$$

$$\text{і } \hat{y}_j = o_{i_s}^{[s]} = w_{i_s}^{[s]T} \mu_{i_s}^{[s]}(o_{i_{s-1}}^{[s-1]}) \text{ замість (3).}$$

В якості функції належності нелінійних сигналів $NS_{i_p i_{p-1}}^{[p]}$ автори нео-фаззі нейрона [10-12] використовували традиційну трикутну функцію, яка задовольняє вимогам одиничного розбиття Руспіні:

$$\mu_{i_p i_{p-1} l}^{[p]}(o_{i_{p-1}}^{[p-1]}) =$$

$$= \begin{cases} \frac{o_{i_{p-1}}^{[p-1]} - c_{i_p i_{p-1} l-1}^{[p]}}{c_{i_p i_{p-1} l}^{[p]} - c_{i_p i_{p-1} l-1}^{[p]}}, & \text{if } o_{i_{p-1}}^{[p-1]} \in [c_{i_p i_{p-1} l-1}^{[p]}, c_{i_p i_{p-1} l}^{[p]}) \\ \frac{c_{i_p i_{p-1} l+1}^{[p]} - o_{i_{p-1}}^{[p-1]}}{c_{i_p i_{p-1} l+1}^{[p]} - c_{i_p i_{p-1} l}^{[p]}}, & \text{if } o_{i_{p-1}}^{[p-1]} \in [c_{i_p i_{p-1} l}^{[p]}, c_{i_p i_{p-1} l+1}^{[p]}) \\ 0, & \text{інакше,} \end{cases} \quad (4)$$

де $c_{i_p i_{p-1} l}^{[p]}, l = 1, 2, \dots, h$ – центри трикутних функцій належності. У випадку, коли всі нелінійні синапси

мережі $NS_{i_p^{j_{p-1}^{l'}}}^{[p]}$ мають однакове число h центрів, котрі розподілені рівномірно по осям вхідних сигналів, вираз (4) може бути переписаний у більш зручному вигляді:

$$\mu_{i_p^{j_{p-1}^{l'}}}^{[p]}(o_{i_p^{[p-1]}}) = \begin{cases} \Delta_c^{-1}(o_{i_p^{[p-1]}} - c_{i_p^{j_{p-1}^{l'-1}}}^{[p]}), & \text{if } o_{i_p^{[p-1]}} \in [c_{i_p^{j_{p-1}^{l'-1}}}^{[p]}, c_{i_p^{j_{p-1}^{l'}}}^{[p]}) \\ \Delta_c^{-1}(c_{i_p^{j_{p-1}^{l+1}}}^{[p]} - o_{i_p^{[p-1]}}), & \text{if } o_{i_p^{[p-1]}} \in [c_{i_p^{j_{p-1}^{l'}}}^{[p]}, c_{i_p^{j_{p-1}^{l+1}}}^{[p]}) \\ 0, & \text{інакше,} \end{cases} \quad (5)$$

при цьому:

$$\begin{aligned} \mu_{i_p^{j_{p-1}^{l'-1}}}^{[p]}(o_{i_p^{[p-1]}}) + \mu_{i_p^{j_{p-1}^{l'}}}^{[p]}(o_{i_p^{[p-1]}}) &= \\ \mu_{i_p^{j_{p-1}^{l'}}}^{[p]}(o_{i_p^{[p-1]}}) + \mu_{i_p^{j_{p-1}^{l+1}}}^{[p]}(o_{i_p^{[p-1]}}) &= 1. \end{aligned} \quad (6)$$

Умови (4)-(6) означають, що в кожен момент часу k в кожному нелінійному синапсі тільки дві сусідні функції належності можуть спрацювати. Це приводить до того, що в цей же момент налаштовуються тільки два сусідні синаптичні вагові коефіцієнти, тобто на кожному кроці навчання уточнюється тільки $2 \sum_{p=1}^s n_{p-1} n_p$ синаптичних ваг замість

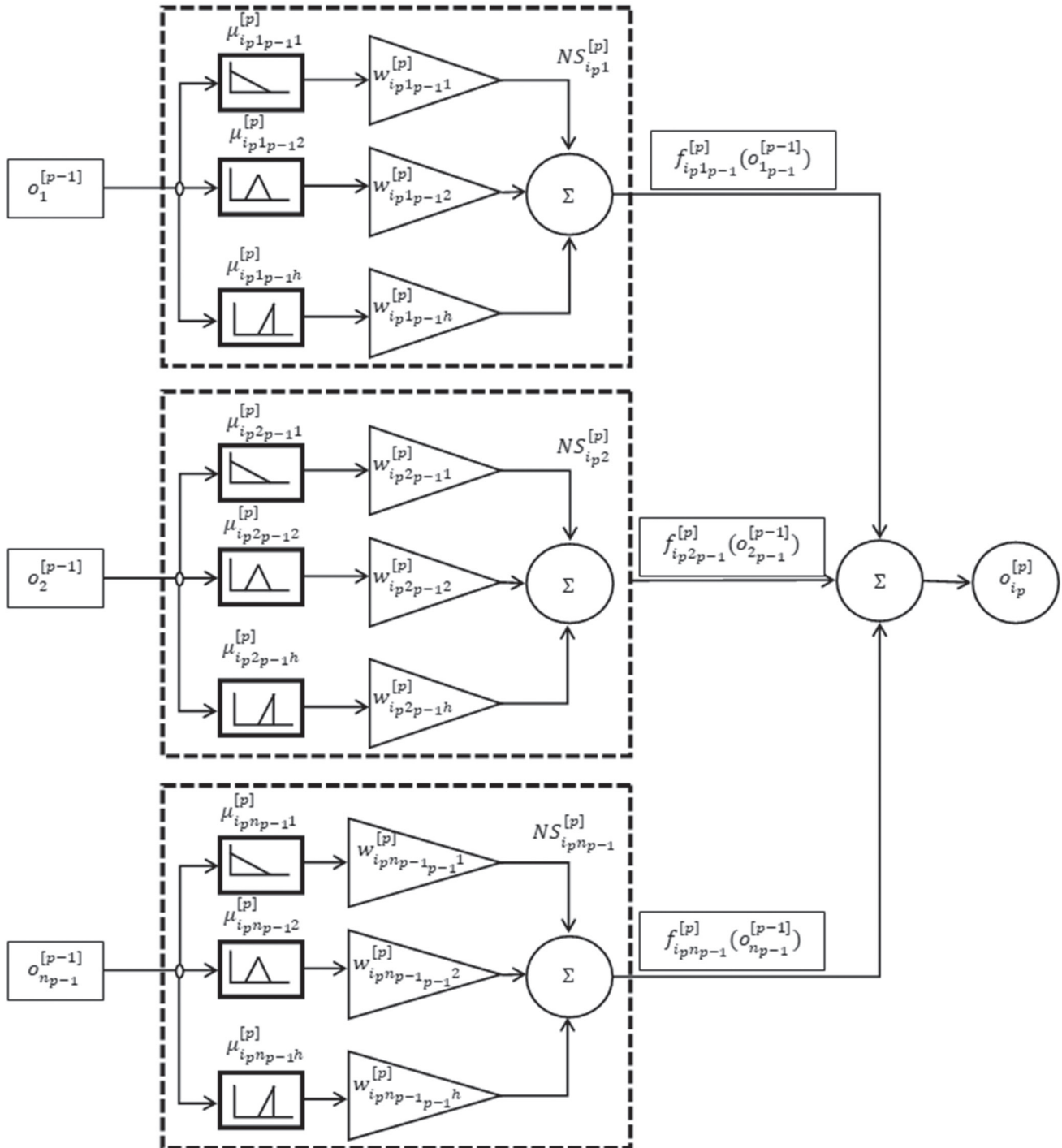

Рис. 1. i -ий нео-фаззі нейрон p -го шару нео-фаззі нейронної мережі

$h \sum_{p=1}^s n_{p-1} n_p$. Оскільки кожен нелінійний синапс мережі реалізує по суті F-перетворення [17], це дозволяє як завгодно точно апроксимувати будь-яку обмежену одновимірну функцію при достатньо великому h . Збільшення числа функцій належності не ускладнює навчання мережі.

Таким чином, кожен NFN є гібридом нео-фаззі системи Ванга-Менделя та F-перетворення, що забезпечує високі апроксимаційні властивості мережі в цілому.

2. Навчання глибокої нео-фаззі нейронної мережі

Навчання багат шарової нео-фаззі мережі реалізується на основі зворотного поширення похибки.

Процес навчання нео-фаззі мережі зводиться до пошуку синаптичних вагових коефіцієнтів

$$w_{i_p^{j_{p-1}l}}^{[p]}, p = 1, 2, \dots, s; l = 1, 2, \dots, h;$$

$$i_p = 1, 2, \dots, n_p; i_{p-1} = 1, 2, \dots, n_{p-1}$$

шляхом мінімізації прийнятої цільової функції навчання.

В якості критерію навчання використаємо стандартну квадратичну функцію

$$E(k) = \frac{1}{2} \sum_{i_s=1}^{n_s} e_{i_s}^2(k) = \frac{1}{2} \sum_{j=1}^m e_j^2(k), \quad (7)$$

де $e_j^2(k) = (y_j(k) - w_{i_s}^{[s]}(k-1) \mu_{i_s}^{[s]}(o_{i_s-1}^{[s-1]}(k)))^2$,
 $y_j(k)$ – зовнішній навчальний сигнал.

Градентна мінімізація (7) для кожного синаптичного вагового коефіцієнту вихідного шару $w_{i_s^{j_{s-1}l}}^{[s]}$ може бути описана рекурентною процедурою

$$w_{i_s^{j_{s-1}l}}^{[s]}(k) = w_{i_s^{j_{s-1}l}}^{[s]}(k-1) - \eta(k) \frac{\partial e_{i_s}^2(k)}{\partial w_{i_s^{j_{s-1}l}}^{[s]}} =$$

$$= w_{i_s^{j_{s-1}l}}^{[s]}(k-1) - \eta(k) \mu_{i_s}^{[s]}(o_{i_s-1}^{[s-1]}(k)) \quad (8)$$

(тут $\eta(k)$ – параметр кроку навчання), або у векторній формі

$$w_{i_s}^{[s]}(k) = w_{i_s}^{[s]}(k-1) - \eta(k) (y_j(k) - w_{i_s}^{[s]}(k-1) \mu_{i_s}^{[s]}(o_{i_s-1}^{[s-1]}(k))). \quad (9)$$

Для вибору $\eta(k)$ може бути використана процедура, яка є гібридом оптимального алгоритму Kaszmarz-Widrow-Hoff та стохастичної апроксимації [18, 19].

$$\begin{cases} w_{i_s}^{[s]}(k) = w_{i_s}^{[s]}(k-1) - r_i^{-1}(k) e_{i_s}^2(k) \mu_{i_s}^{[s]}(o_{i_s-1}^{[s-1]}(k)), \\ r_i^{-1}(k) = \alpha r_i(k-1) + \mu_{i_s}^{[s]}(o_{i_s-1}^{[s-1]}(k))^2, \end{cases}$$

де $0 \leq \alpha \leq 1$ – фактор забування.

Налаштування синаптичних вагових коефіцієнтів прихованих шарів реалізується за допомогою алгоритму зворотного поширення похибки, для чого може бути використана процедура типу (8) у вигляді

$$w_{i_{s-1}^{j_{s-2}l}}^{[s-1]}(k) = w_{i_{s-1}^{j_{s-2}l}}^{[s-1]}(k-1) - \eta(k) \frac{\partial E(k)}{\partial w_{i_{s-1}^{j_{s-2}l}}^{[s-1]}} =$$

$$= w_{i_{s-1}^{j_{s-2}l}}^{[s-1]}(k-1) - \eta(k) \frac{\partial e_{i_s}^2(k)}{\partial w_{i_{s-1}^{j_{s-2}l}}^{[s-1]}} \frac{\partial o_{i_s}^{[s]}(k)}{\partial o_{i_{s-1}}^{[s-1]}(k)} \frac{\partial o_{i_{s-1}}^{[s-1]}(k)}{\partial w_{i_{s-1}^{j_{s-2}l}}^{[s-1]}}. \quad (10)$$

Оскільки

$$\frac{\partial o_{i_s}^{[s]}(k)}{\partial o_{i_{s-1}}^{[s-1]}(k)} = \frac{\partial f_{i_s^{j_{s-1}l}}^{[s]}(o_{i_{s-1}}^{[s-1]})}{\partial o_{i_{s-1}}^{[s-1]}} = \sum_{l=1}^h w_{i_s^{j_{s-1}l}}^{[s]} \frac{\partial \mu_{i_s^{j_{s-1}l}}^{[s]}(o_{i_{s-1}}^{[s-1]})}{\partial o_{i_{s-1}}^{[s-1]}},$$

де

$$\frac{\partial \mu_{i_s^{j_{s-1}l}}^{[s]}(o_{i_{s-1}}^{[s-1]})}{\partial o_{i_{s-1}}^{[s-1]}} = \begin{cases} \Delta_c^{-1}, & \text{if } o_{i_{p-1}}^{[p-1]} \in [c_{i_{p'}^{j_{p-1}l-1}}^{[p]}, c_{i_{p'}^{j_{p-1}l}}^{[p]}], \\ -\Delta_c^{-1}, & \text{if } o_{i_{p-1}}^{[p-1]} \in [c_{i_{p'}^{j_{p-1}l}}^{[p]}, c_{i_{p'}^{j_{p-1}l+1}}^{[p]}], \\ 0, & \text{інакше,} \end{cases} \quad (11)$$

алгоритм (10) остаточно може бути записаний у формі

$$w_{i_{s-1}^{j_{s-2}l}}^{[s-1]}(k) = w_{i_{s-1}^{j_{s-2}l}}^{[s-1]}(k-1) - \eta(k) \sum_{i_s=1}^{n_s} \partial e_{i_s}^2(k) \sum_{l=1}^h w_{i_s^{j_{s-1}l}}^{[s]}(k) * \frac{\partial \mu_{i_s^{j_{s-1}l}}^{[s]}(o_{i_{s-1}}^{[s-1]})}{\partial o_{i_{s-1}}^{[s-1]}} \mu_{i_{s-1}^{j_{s-2}l}}^{[s-1]}(o_{i_{s-2}}^{[s-2]}(k)) \quad (12)$$

Аналогічно (12) може бути записаний алгоритм налаштування для p -го нейронного шару, при чому похибка нео-фаззі нейрона p -го шару має вигляди:

$$\frac{\partial E}{\partial o_{i_p}^{[p]}} = \sum_{i=1}^{n_{p+1}} \frac{\partial E}{\partial o_{i_{p+1}}^{[p+1]}} \frac{\partial o_{i_{p+1}}^{[p+1]}}{\partial o_{i_p}^{[p]}}$$

де дельта-похибка має вигляд

$$\delta_j^{[p]} = \frac{\partial E}{\partial o_j^{[p]}} = \sum_{i=1}^{n_{p+1}} \delta_j^{[p+1]} \frac{\partial o_{i_{p+1}}^{[p+1]}}{\partial o_j^{[p]}} \quad (13)$$

Тоді для всіх вагових коефіцієнтів можна записати

$$\frac{\partial E(k)}{\partial w_{i_{p'}^{j_{p-1}l}}^{[p]}} = \sum_{i=1}^{n_{p+1}} \delta_j^{[p+1]} \frac{\partial o_{i_{p+1}}^{[p+1]}}{\partial o_j^{[p]}} \frac{\partial o_{i_{p+1}}^{[p+1]}}{\partial w_{i_{p'}^{j_{p-1}l}}^{[p]}}$$

де дельта похибки береться з наступного шару, а проміжні похідні обчислюються наступним чином:

$$\frac{\partial o_{i_{p+1}}^{[p+1]}}{\partial o_{i_p}^{[p]}} = \frac{\partial f_{i_{p+1}^{j_{p-1}l}}^{[p+1]}(o_{i_p}^{[p]})}{\partial o_{i_p}^{[p]}} = \sum_{l=1}^h w_{i_{p+1}^{j_{p-1}l}}^{[p+1]} \frac{\partial \mu_{i_{p+1}^{j_{p-1}l}}^{[p+1]}(o_{i_p}^{[p]})}{\partial o_{i_p}^{[p]}}$$

де права частина отримується за допомогою (11).

Похідна вихідного сигналу нео-фаззі нейрона по ваговому коефіцієнту має вигляд:

$$\frac{\partial o_{i_p}^{[p]}}{\partial w_{i_{p'}^{j_{p-1}l}}^{[p]}} = \frac{f_{i_{p'}^{j_{p-1}l}}^{[p]}(o_{i_p}^{[p]})}{\partial w_{i_{p'}^{j_{p-1}l}}^{[p]}} = \mu_{i_{p'}^{j_{p-1}l}}^{[p]}(o_{i_p}^{[p]}),$$

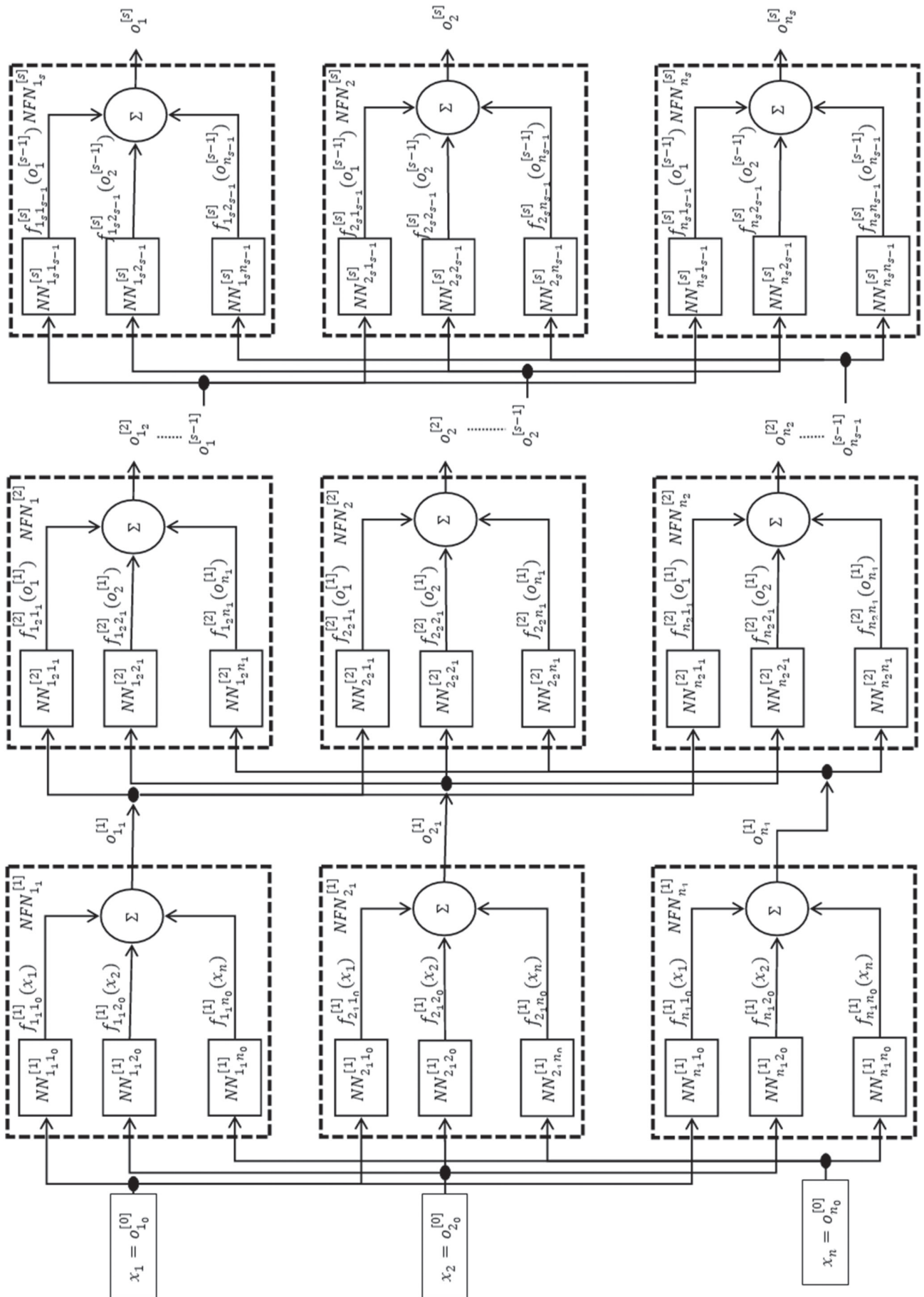

Рис. 2. Архітектура багатозарової нео-фаззи нейронної мережі

де остаточний вираз

$$w_{i'p-1}^{[p]}(k) = w_{i'p-1}^{[p]}(k-1) - \eta(k) \frac{\partial E(k)}{\partial w_{i'p-1}^{[p]}}$$

може бути записано у вигляді:

$$w_{i'p-1}^{[p]}(k) = w_{i'p-1}^{[p]}(k-1) - \eta(k) \sum_{i=1}^{n_{p+1}} \delta_j^{[p+1]} \frac{\partial o_i^{[p+1]}}{\partial o_j^{[p]}} \mu_{i'p-1}^{[p]}(o_{i_{p-1}}^{[p-1]}) \quad (14)$$

Нескладно бачити, що навчання нео-фаззі нейронної мережі, архітектура якої в цілому наведена на рис. 2, з обчислювальної точки зору простіше в порівнянні з ШНМ та ГНМ побудованими на основі традиційних перцептронів Розенблата, оскільки похідні трикутних функцій належності є константами.

3. Експериментальні дослідження

Порівнювалися між собою результати навчання на якість апроксимації багат шарового перцептрон з сигмоїдальними та ReLU-функціями активації та запропонованої нео-фаззі мережі. Кожна модель мала 4 прихованих шари та по 50 нейронів на кожному прихованому шарі. Результати експериментів показали, що нео-фаззі мережа досягає тієї ж якості що й багат шаровий перцептрон за меншу кількість епох навчання.

Висновки

Запропоновано архітектуру та алгоритм навчання глибокої нео-фаззі нейронної мережі, основною відмінністю якої від традиційних багат шарових нейронних мереж з прямим поширенням інформації є використання в якості вузлів нео-фаззі нейронів замість традиційних елементарних перцептронів Розенблата. Запропонована нео-фаззі нейронна мережа має високі апроксимаційні властивості та характеризується підвищеною швидкістю навчання своїх синаптичних ваг, завдяки використанню трикутних функцій належності в нелінійних синапсах нео-фаззі нейронів. Крім того, запропонована глибока нео-фаззі нейронна мережа є досить простою з точки зору обчислювальної реалізації.

Список літератури:

- [1] *Bengio Y, LeCun Y, Hinton G.* Deep Learning – Nature – 2015-521 – p.436-444.
- [2] *Schmidhuber J.* Deep learning in neural networks: An overview – Neural Networks – 2015-01 – p.85-117.
- [3] *Googfellow I., Bengio Y., Courville A.* Deep Learning – MIT Press, 2016-787p.
- [4] *Graupe D.* Deep Learning Neural Networks: Design and Case Studies- New York: World Scientific, 2016 – 260p.
- [5] *Caterini A.L., Chang D.E.* Deep Neural Networks in a Mathematical Framework – Springer, 2018 –79p.
- [6] *Cichocki A., Unbehauen R.* Neural Networks for Optimization and Signal Processing – Stuttgart: Teubner, 1993-526p.
- [7] *Cybenko G.* Approximation by superpositions of a sigmoidal function – Math. Control Signals Systems. – 1985 – 2 – p.303-314.
- [8] *Hornik K.* Approximation capabilities of multilayer feedforward networks – 1994 – 4 – p.251-257.
- [9] *Aggarwal Ch.C.* Neural Networks and Deep Learning – Cham: Springer, 2018-512p.
- [10] *Yamakawa T, Uchino E, Miki T., Kusabagi H.* A neo fuzzy neuron and its applications to system identification and predictions to system behavior. – Proc. 2nd Int. Conf. on Fuzzy Logic and Neural Networks, pp. 477-483, 1992.
- [11] *Uchino E, Yamakawa T.* Neo-fuzzy neuron based new approach to system modeling with application to actual system - Proceedings Sixth International Conference on Tools with Artificial Intelligence – New Orleans, LA, USA, 1994 – p.564-570.
- [12] *Miki T., Yamakawa T.,* “Analog implementation of neo-fuzzy neuron and its on-board learning,” In Computational Intelligence and Applications, Piraeus: WSES Press, 1999, pp. 144-149.
- [13] *Kolodyazhnyi V, Bodyanskiy Ye.* Fuzzy Kolmogorov’s network – Lecture Notes in Computer Science. – 3214 – Heidelberg: Springer Verlag, 2004. – p.764-771.
- [14] *Bodyanskiy Ye., Kolodyazhnyi V., Otto P.* Neuro-fuzzy Kolmogorov’s network for time series prediction and pattern classification – Lecture Notes in Artificial Intelligence – 3698 – Heidelberg: Springer Verlag, 2005. – p.191-202.
- [15] *Bodyanskiy Ye., Popov S., Rybalchenko T.* Multilayer neuro-fuzzy network for short term electric load forecasting – Lecture Notes in Computer Science. – 5010 – Berlin-Heidelberg: Springer Verlag, 2008. – p.339-348.
- [16] *Bodyanskiy Ye., Vynokurova O., Setlak G., Peleshko D., Mulesa P.* Adaptive multivariate hybrid neuro-fuzzy system and its on-board fast learning – Neurocomputing – 2017 – 230-p.409-416.
- [17] *Perfilieva T.* Fuzzy transforms: Theory and applications – Fuzzy Sets and Systems – 2006 – 157 – p.993-1023.
- [18] *Bodyanskiy Ye., Kolodyazhnyi V., Stephan A.* An adaptive learning algorithm for a neuro-fuzzy network – Ed. by B.Reush “Computational Intelligence. Theory and Application” – Berlin-Heidelberg: Ney York: Springer, 2001. – p.68-75.
- [19] *Otto P., Bodyanskiy Ye., Kolodyazhnyi V.* A new learning algorithm for a forecasting neuro-fuzzy network - Integrated Computer Aided Engineering – 2003 – 10(4) – p.399-409.

Надійшла до редакції 10.04.2019